

САНАЛ

Та сурах бичгийн зохиогчийн эхийн талаар дараах асуултад бодитой, бүрэн хариулж бидний ажилд дэмжлэг болно уу. Таны ирүүлсэн санал сурах бичгийн эхийг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой байх болно.

Нэг. Ерөнхий мэдээлэл:

Овог, нэр	Сургууль	Мэргэжил	Ажилласан жил	Мэргэжлийн зэрэг	Хүйс

Сурах бичгийн нэр:

Анги:

Хоёр. Агуулга:

Д/д	Шалгуур	Сэдвийн нэр	Тийм	Үгүй	Сайжруулах санал, зөвлөмж
1	Сэдэв бүрд сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулгыг бүрэн тусгасан эсэх				
2	Бичвэр болон бичвэр бус мэдээлэл (бүдүүвч, зураг г.м) нь сэдвийн агуулгатай уялдсан эсэх				
3	Сэдэв бүрийн агуулга нь өмнөх ангийн агуулгатай залгамж холбоо, логик дэс дараалалтай эсэх				
4					

Гурав. Арга зүй, даалгавар:

Д/д	Шалгуур	Сэдэв, даалгаврын дугаар	Тийм	Үгүй	Сайжруулах санал, зөвлөмж
1	Бүлэг, сэдвийг судлах зааварчилгаа нь ойлгомжтой эсэх				
2	Дасгал, даалгавар нь агуулгатай нийцэж буй эсэх				
3	Ойлгомжгүй, хариу гарахгүй даалгавар, тохиолдол, дадлага ажил, сорил буй эсэх				
4	Өөрийгөө үнэлэх үнэлгээний даалгаврыг тусгасан эсэх				
5					

Дөрөв. Хэл найруулга, зураг дизайн:

Д/д	Шалгуур	Сэдэв, даалгаврын дугаар	Сайжруулах санал, зөвлөмж
1	Найруулгатай холбоотой		
2	Зөв бичгийн дүрэмтэй холбоотой		
3	Мэргэжлийн үг, хэллэгтэй холбоотой		
4			

Амжилт хүсье.

БҮЛЭГ. НИЙГЭМ, НИЙГМИЙН ХАРИЛЦАА

1.1 Нийгмийн давхраажилт

1.2 Нийгмийн өөрчлөлт

1.3 Бүлгийн дүгнэлт

Зураг оруулах

Суралцахуйн зорилт	Тулгуур ойлголт
а. Нийгмийн тэгш бус байдал, давхраажилт, нийгмийн өөрчлөлтөд хамаарах үндсэн ойлголтуудын талаар мэдлэгтэй болох б. Нийгмийн тэгш бус байдал, давхраажилт, нийгмийн өөрчлөлтийн тухай онолуудыг танин мэдэх, в. Нийгмийн давхраажилт, нийтлэг, нийгмийн өөрчлөлтийн талаарх өгөгдөлд (тоон болон чанарын мэдээлэл) дүн шинжилгээ хийх, хүснэгт, график, бүдүүвч, зураглалаар нэгтгэх, илэрхийлэх, тайлбарлах, нэгтгэн дүгнэх аргачлалын тухай мэдлэгт суралцах,	Статистикийн шинжилгээ Чанарын судалгааны шинжилгээ Нийгмийн тэгш бус байдал
а. Нийгмийн онолд тулгуурлан судлах анхан шатны чадварт суралцах, нотлох, няцаах үндэслэгээг дэвшүүлэх, б. Нийгмийн талаарх тоон болон чанарлаг мэдээллийг цуглуулах аргыг ашиглах, в. Нийгмийн давхраажилт, нийтлэг, өөрчлөлтийн талаарх онолын тайлбарт тулгуурлан, хувь хүний амьдралд үзүүлэх нөлөөг тодорхойлох, байр сууриа өөрчлөх суваг, боломжийг тодорхойлох, г. Монголын нийгмийн давхраажилт, нийтлэг, өөрчлөлтөд холбогдох асуудлыг түүхчлэн судлах, холбогдох мэдээлэлд статистикийн болон чанарлаг дүн шинжилгээ хийх, дүгнэх	Нийгмийн давхраажилт Нийгмийн нийтлэг Нийгэм эдийн засгийн байр суурь Байр суурийн шилжилт
а. Нийгмийн үзэгдэл, үйл явцад шинжлэх ухаанчаар хийгээд олон ургалчаар хандаж байгаага аман болон бичгэн хэлбэрээр нотлон харуулах б. Өөрт болон бусдад тохиолдсон тэгш бус байдалд холбогдох асуудлыг шүүмжлэлт хандлагаар тодорхойлж, асуудлыг хэрхэн шийдэх тухай тодорхой саналаа хамгаалах. в. Хувийн амьдрал хийгээд нийгмийн дэвшлийн төлөөх өөрийн оролцооны боломж, хувилбаруудыг дэвшүүлэх	Нийгмийн өөрчлөлт Хувьсал Хувьсгал Нийгмийн хэв маяг

Сэдэв 1. Нийгмийн давхраажилт

Бид өмнөх ангидаа хувь хүний үйлдэл ба нийгэм, нийгмийн бүтцийн уялдаа холбоог байр суурь, үүрэг, үүргийг хүлээн авах, институт зэрэг ойлголтыг ашиглан тайлбарлах, өөрт тохиолдсон хүндрэл бэрхшээлийг даван туулах боломж өөрөөс нь болон нийгмээс шалтгаалдаг болохыг ялган тодорхойлж, өөрийн дүгнэлтэд хүрэх чадварт суралцсан билээ. Энэхүү сурсан мэдлэг, чадварт тулгуурлан XI ангидаа байр суурийн болон нийгмийн гарлын ялгаа нь хувь хүний боломж, хүндрэл бэрхшээлд хэрхэн нөлөөлдөг болохыг судалж, өөрийн давхраажилт, нийтлэгийн байр сууриа тодорхойлох, байр сууриа өөрчлөх суваг, боломж, асуудал, хүндрэл бэрхшээлээ тодорхойлох, дүгнэлт, саналаа хамгаалах чадварт суралцана.

Хүмүүс хоорондын ялгаа юунаас улбаатай вэ?

Үйл ажиллагаа 1.1

Америкийн судлаач Ө.Күүс 1990-ээд онд нийгэм-эдийн засгийн ялгаа бүхий гурван ангийн хүмүүс өөрсдийн өвчний шинж тэмдгийг хэрхэн тайлбарладаг болохыг судалжээ. Тэрээр нэг дэх ангид эдийн засаг, санхүүгийн хувьд хамгийн амжилттай байгаа, хоёр дахид цалингаараа амьдардаг дундаж хэсгийнхнийг, гурав дахид ур чадвараар бага, даржин амьдралтай хэсгийнхнийг багтаан судалсан байна. Нэг дэх ангийн хүмүүс өвчний нэг шинж тэмдэг илрэхэд эмчид хандаж эрүүл мэндийн үйлчилгээ эрэлхийлэхэд бэлэн байсан бол харин гурав дахь ангийн хүмүүсийн 75 хувь нь өвчний 17 шинж тэмдгийн 10-ыг эмнэлэгт үзүүлэх ноцтой шинж биш гэж үзжээ. 2013 онд ЭМШУИС-иас хийсэн судалгаагаар бага орлоготой хүн ам, хөдөөгийн малчид, оюутан залуус эрүүл мэндийн үйлчилгээний бодит хэрэгцээ тулгарах үед эмнэлгээр үйлчлүүлдэг болох нь тогтоогджээ (Эх сурвалж: С.Мөнхбаатар, О.Мөнхбат, 2017: 92-93).

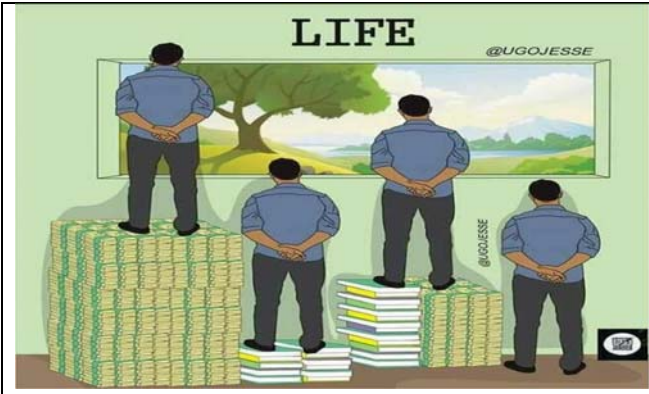
Асуулт:

1. Нийгмийн гишүүдийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ эрэлхийлэх зан үйлд юу нөлөөлж байна вэ?
2. Ө.Күүс нийгмийн гишүүдийг гурван ангид хуваан судалсны учир юу вэ?
3. Анги гэж юуг хэлдэг вэ?

“Өвчин эмгэг” нь бактери, вирус бие махбодид нэвтрэх замаар үүсгэгддэг гэх нь зөвхөн физиологи, биологийн талаас хийж буй тайлбар бөгөөд түүнд нөлөөлөгч нийгмийн хүчин зүйлсийг орхигдуулж буй хэрэг юм. Судлаач Ө.Күүсийн судалгаа нь ангийн ялгаа эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах үйлдэл, хандлагын ялгаанд хүргэдэг болохыг нотолсон олон судалгааны замыг нээсэн. Тухайлбал социологч Д.Датон ядуу хүмүүс бодит хэрэгцээнээсээ багаар эрүүл мэндийн үйлчилгээ авч байгаа нь нэгдүгээрт санхүүгийн боломж, хоёрдугаарт, ядуусын соёл, гуравдугаарт, нийгмийн институтийн саад бэрхшээлтэй холбоотой хэмээн дүгнэжээ. **Эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах эсэх, өвчин эмгэг нь нийгмийн ангийн харьяаллаас хамааралтай гэж үзэж байгаагийн учир юу вэ?**

Та бүхэн 10 дугаар ангидаа хүн бүр нийгэмд янз бүрийн байр суурь эзэлж, түүнээс хамаарсан эрх эдэлж, үүрэг хүлээж, бусад хүмүүс тэрхүү байр сууриас тань хамааруулан харилцдаг тухай судалсан билээ. Ямар байр суурь эзэлж байгаагаасаа хамааран шийдвэр гаргахад оролцох боломжоор нийгмийн гишүүд харилцан адилгүй байна. Жишээ нь, үйлдвэрт ямар машин техник авах вэ гэдгийг шийдэхэд жирийн ажилчин хүн оролцох боломжоор хомс бол инженер техникийн ажилтан, менежерүүдийн хувьд саналаа илэрхийлэх, цаашлаад шийдвэрийг гаргахад шууд оролцож байдаг.

Ямар байр суурь эзэлж байгаа нь цалин хөлс, орлогын хэмжээнд нөлөөлж байна. Жишээ нь, уул уурхайн салбарт ажиллагсад улсын дунджаас 2 дахин илүү цалинтайгаар ажиллаж байна. Ямар байр суурь эзэлж байгаагаасаа хамаараад хүмүүсийн хүндэтгэлийг хүлээх нь харилцан адилгүй. Цалин орлогоор сайн биш ч, эмч, багшийг олон хүн хүндэтгэдэг. Ийнхүү байр сууриуд нь баялаг, алдар хүнд, нөлөөлөл, хүндэтгэл, эрх мэдэл зэрэг үнэ цэнтэй бүхнийг олж авах адил бус боломжоороо ялгаатай, тэгш бус нөхцөлд байрладаг.

Үйл ажиллагаа 1.2

- Үнэ цэнтэй зүйлд хүрэхэд нийгмийн гарал ямар нөлөөтэй вэ?
- Үнэ цэнтэй зүйлд хүрэхэд боловсрол ямар нөлөөтэй вэ?
- Үнэ цэнтэй зүйлд хүрэхэд шаргуу хөдөлмөр, хчизэл зүтгэл ямар нөлөөтэй вэ?

(Сүүлийн хүний газрыг доошоо ухсан байна)

Бид 10 дугаар ангидаа нийгмийн гишүүд нь харилцан адилгүй байр суурь эзлэн, үүргээ хэрэгжүүлэх замаар амьдардаг нь харилцан бие биенийхээ хэрэгцээг хангаж, эмх цэгц, зохион байгуулалттайгаар амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлдэг тухай судалсан. Эх сурвалж 1.2 нийгмийн гишүүд ялгаатай байр суурь эзэлж, үүрэг гүйцэтгэх нь гарцаагүйн адил байр суурийн ялгаа нь боломжийн ялгаа буюу тэгш бус байдалд хүргэх зайлшгүй мөн чанартай болохыг баталж байна. Нөгөө талаас ямар байр суурьт хүрэх вэ гэдэг нь хувийн болон институтийн хүчин зүйлсээс хамаардаг. Тодруулбал, зарим хүн спорт, урлагийн авьяастай төрж, түүнийгээ хичээл зүтгэл, хөдөлмөрөөрөө тэтгэсний үр дүнд түмэн олноо гайхшруулсан амжилтад хүрдэг. Энэ нь түүний авьяас чадвар, хичээл зүтгэл, шаргуу хөдөлмөр гэсэн хувийн хүчин зүтгэлээс хамаарч байна. Гэтэл маш олон хүн ямар авьяастайгаа мэдэхгүй, мэдсэн ч ашиглаж чадалгүй өнгөрөх нь бий. 10 дугаар ангидаа судалсан Крисийн намтар үүнийг батална. Крисийн өсч торнисон гэр бүл, сурч боловсрох сургуулийн орчин нь түүнийг авьяасаа хөгжүүлэх, ашиглах боломжийг олгоогүй. Түүнд гэр бүлээс улбаатай хүндрэл бэрхшээлээ даван туулахад нь сургууль болон төрийн бодлого, зохицуулалт, нөхцөл байдал тусалж чадаагүй бөгөөд эдгээр хувь хүнээс өөрөөс нь үл шалтгаалсан нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг *институтийн хүчин зүйлс* гэдэг. Эх сурвалж 1.1-д өгүүлсэн эрүүл мэндийн үйлчилгээг эрэлхийлэх зан үйл нь басхүү энэхүү институтийн хүчин зүйлсээс хамаарч, ангиудад ялгаатай илэрч байна.

Үйл ажиллагаа 1.3 Асуултын дагуу ярилцаарай.

Эх сурвалж 1.1-ийг дахин уншаад дараах асуултад хариулаарай.

1. Нийгмийн гишүүдийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ эрэлхийлэх зан үйлд ангийн ялгаа илэрч байгаа нь ямар, ямар хүчин зүйлстэй холбон тайлбарлаж болох вэ?
2. Ангийн ялгаа нийгмийн гишүүдийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ эрэлхийлэх зан үйлд нөлөөлж байгаа нь ямар үр дагавартай байж болох вэ?

Тэгш бус байдал хүний нийгмийн бүхий л үед оршсоор ирсэн. Эртний хүмүүсийн хооронд хөрөнгө чинээний ялгаа бараг байгаагүй ч, хэн илүү бяр чадалтай, зоригтой, овсгоотой эсвэл дээд тэнгэр, эзэн сүлдтэй харилцаж, ид шидийг үзүүлж чадаж байна тэр бусдаасаа илүү хүндэтгэл хүлээдэг байв. Их Монгол улсын үед

Чингэс хааны удмын язгууртнууд өндөр байр суурь эзэлж, үндэсний төдийгүй улс дамнасан шийдвэрийг гаргаж байв. Ийнхүү тэгш бус байдал нь түгээмэл, зайлшгүй мөн чанартай.

Тулгуур ойлголт

Нийгмийн ялгарал гэдэг нь нийгмийн гишүүд хувийн болон нийгмийн шинжээрээ зааглагдан хуваагдахыг хэлнэ.

Тэгш бус байдал гэдэг нь эдийн засгийн баялаг, нэр хүнд, эрх мэдэлд хүрэх адил бус боломж бүхий байдлыг хэлнэ.

Нийгмийн давхраажилт гэдэг нь тодорхой хэв шинжит харилцаа бүхий тэгш бус байдлын тогтолцоо.

Нийгмийн давхраа гэдэг нь баялаг, нэр хүнд, эрх мэдлийн хувьд ялгаатай, тодорхой хэв шинжит харилцаа бүхий нийгмийн нийтлэг.

Нийгмийн нийтлэг гэдэг нь ижил төстэй шинжээр нэгтгэгдсэн хүн амын статистик нэгдэл.

Хүмүүс **хоорондын тэгш бус байдлыг** институтийн (бүтцийн) хүчин зүйлстэй холбон авч үзэхдээ нийгмийн давхраажилт гэдэг ойлголтыг социологчид хэрэглэдэг. Нийгмийн давхраажилт нь тэгш бус байдал бэхжиж, тэгш бус бүлгүүдийн хооронд тодорхой хэв шинж бүхий харилцаа бүрэлдэн тогтсоноор **давхраажилт** үүсдэг. Зарим социологчид нийгмийн гишүүдийн хоорондын тэгш бус нөхцөл байдал нэг үеэс нөгөө үед залгамжлагдсанаар давхраажилт бүрэлдэн тогтдог гэж үзсэн байдаг бөгөөд тэдгээр бүлгүүдийн хооронд институтийн (бүтцийн) ялгаа бүрэлдэн тогтсоноор тодорхой хэв маягийн давхраажилтын тогтолцоо төлөвшин тогтдог. Та бүхэн түүхийн хичээлээр **дундад зууны үед өрнө дахинд** газрын эзэн хийгээд тариачин хооронд газрын түрээсийн, аж үйлдвэржсэн нийгэмд ажилчин хийгээд капиталын эзэн хооронд хөлсний хөдөлмөрийн харилцаа оршин байдаг тухай судалсан. Дурдсан давхраа хоорондын харилцаа, зиндаачлалд тодорхой бичигдмэл хийгээд бичигдмэл бус хэм хэмжээ, зохицуулалт хэвшин тогтсон байх ба энэ нь давхраажилтын үндсэн шинж мөн.

Нийгэмд давхраажилт тогтох учир шалтгаан юу вэ?

Нийгэмд тэгш бус байдал, давхраажилт оршин байгаагийн шалтгааныг социологийн онолын хандлагууд ялгаатай тайлбарладаг. Юуны түрүүнд социологийн сонгодог үеийн төлөөлөгч болох К.Маркс, М.Вебер нарын үзэл баримтлалыг авч үзье. Тэдгээрийн дэвшүүлсэн үзэл санаа нь орчин үеийн социологи дахь нийгмийн давхраажилтын онолын ялгаатай хандлагуудыг төлөвшүүлэхэд нөлөө үзүүлсэн юм.

К.Марк. К.Маркс Капитал (1867-1894), Коммунист намын тунхаг (1848) зэрэг бүтээлдээ давхраажилтын асуудлыг хөндсөн байдаг. Түүнийхээр анги бол үйлдвэрлэлийн хэрэгсэлтэй харилцах харьцаа (өмчлөх харилцаа), түүнээс хамааруулан амьдрах нөхцөлөө бүрдүүлэх аргаараа ялгаатай нийгмийн томоохон бүлэг юм. Жишээ нь, капиталист нийгэмд үйлдвэрлэлийн хэрэгслийг өмчлөгч капиталист, амь зуухын тулд хөдөлмөрөө капиталистуудад зарж буй ажилчин анги гэсэн үндсэн хоёр том анги, шилжилтийн буюу завсрын бусад анги оршин байна. Капиталистууд өөрийн өмч болох үйлдвэрлэлийн хэрэгсэл дээрээ ажилчдыг хөлслөн ажиллуулах замаар баялагийг бүтээж, тэрхүү баялагийн ихэнх хувийг өөртөө үлдээж, харин ажилчид өчүүхэн хувийг хөдөлмөрийн хөлс нэрийн дор өгөх замаар мөлждөг хэмээн үздэг. Ангийн ялгаа нь ашиг сонирхлын ялгаанд хүргэдэг. Энэ нь ангийн зөрчилд хүргэх ба ангийн зөрчил нь нийгмийн өөрчлөлтийн хөдөлгөгч хүч болдог гэжээ. Капитализм дахь цөөнх баяжиж, олонх ядуурсан төлөв нь ангийн зөрчлийг хурцатгаснаар тэгш байдлыг тогтоох өргөн олны хувьсгалт тэмцлийн түүхэн нөхцөл бүрдэнэ хэмээн үзсэн. Хэдийгээр түүний

энэхүү үзэл санаа нь бодит байдал дээр биелээгүй ч, ажилчин ангийнхны эрх ашгийг анхаарах ёстойг сануулснаараа ач холбогдолтой. Түүний үзэл санаа нь орчин үеийн зөрчилдөөний болон шүүмжлэлт онол хөгжихөд түлхэц үзүүлсэн.

М.Вебер. М.Вебер Анги, статус, нам (1920) бүтээлдээ давхраажилтын асуудлыг хөндсөн. Тэрээр *ангийн* ялгаралд өмчөөс гадна орлого, эрхэлж буй ажил мэргэжил гэсэн эдийн засгийн бусад хүчин зүйлс чухал гэж үзжээ. Түүнчлэн тэрээр давхраажилтын судалгаанд статусын бүлэг, намын ялгарлын асуудлыг судалсан. *Статусын бүлэг* нь нийгмийн бүлгүүдийн нэр хүндийн ялгаралтай холбоотой. Их хэмжээний баялагийг шинээр олж авсан баяныг бус харин ядуурч хоосорсон язгууртныг хүмүүс илүүтэй хүндэтгэдэг нь нийгэм бүрт ажиглагддаг. Тэгэхээр статусын бүлгийн гол онцлог нь нийгмийн бүлгүүдийн нэр хүндийн субъектив үнэлгээгээр тодорхойлогддог оршино. *Нам* нь ашиг сонирхлоороо ялгаатай бүлэг хүмүүс бөгөөд эрх мэдлийн ялгарлыг илтгэнэ. Тэрээр нийгмийн зөрчил нь зөвхөн ангийн ялгаанаас гадна шашин, үзэл суртал, итгэл үнэмшил зэргээс ч хамаардаг, төгсгөлгүй шинжтэй, зөвхөн хэлбэрт нь өөрчлөлт гардаг гэжээ. Түүний үзэл санаа нь давхраажлын талаарх бүтэц чиг үүргийн онол, функциональ зөрчилдөөний онол зэрэг орчин үеийн онолын хандлага бүрэлдэн тогтоход ихээхэн үүрэг гүйцэтгэжээ.

Орчин үед нийгмийн давхраажилтыг хэрхэн судалж байна вэ?

Функциональ зөрчилдөөний онол нь Марксын ангийн ялгаа нь ашиг сонирхлын ялгаа, улмаар зөрчилд хүргэдэг гэсэн санаанд тулгуурладаг ч, ангийн ялгарлыг өмчийн гэхээсээ эрх мэдлийн ялгаатай түлхүү холбон үзсэн. Ашиг сонирхлын ялгаа нь зохион байгуулагдсан шинжтэй эрх мэдлийн \бюрократи байгууллага болон улс төрийн\ бүтцэд тусгалаа олдог. Орчин үеийн нийгэмд бюрократи байгууллагад эрх мэдэл ажилтнуудад тэгш бусаар хуваарилагдсан байдаг нь ноёрхогч хийгээд дагагч гэсэн хоёр ангид хуваагдахад хүргэдэг. Байгууллагад хувь хүмүүс материаллаг урамшуулал авах, эрх чөлөөтэй байх, нэр хүндтэй байх, чөлөөт цаг ихтэй байх зэрэг олон янзын ашиг сонирхолтой байна. Харин тэрхүү ашиг сонирхлоо хэрэгжүүлж чадах эсэх нь эрх мэдэлд хүрч чадаж байгаагаас хамаардаг. Эрх мэдэл бүхий хэсэг өөрийн ашиг сонирхлоо хэрэгжүүлэх давуу нөхцөлд байх бол бусад нь тэрхүү ашиг сонирхлыг хэрэгжүүлэхээр хүчин зүтгэх нөхцөлд байна.

Харин неомарксистууд буюу **шүүмжлэлт онолынхон** К.Марксын санааг М.Веберийн үзэл баримтлалаар засах оролдлого хийдэг буюу өмчөөс гадна эрх мэдлийн ялгарлыг чухалчилдаг. Тэд төр нь ноёрхогч ангийн эрх ашгийг хэрэгжүүлж байдаг гэсэн сонгодог марксизмын үзэл санааг үргэлжлүүлэн, нийгмийн халамжийн болон эдийн засгийн хямралаас сэргийлэх бодлогыг хэрэгжүүлэх замаар капиталист нийгэмд хувьсгал гарахаас сэргийлж байна хэмээн дүгнэдэг.

Марксын үзэл санаанд тулгуурлан, М.Веберийн үзэл санааг харгалзан нийгмийн давхраажилтыг судалсан судлаач бол Е.О.Райт юм. Тэрээр К.Марксын үйлдвэрлэлийн хэрэгсэлтэй харилцах харьцаа (өмч)-ны ялгарлыг чухалчилсан үзэл санааг үйлдвэрлэлийн харилцаан дахь М.Веберийн “хянах” эрх мэдлийн үзэл санаагаар баяжуулан судалсан юм. Судалгааны үр дүнд капиталист, менежер, ажилчин, жижиг хөрөнгөтөн гэсэн дөрвөн ангийг тодорхойлсон. Түүнийхээр капиталист нь үйлдвэрлэлийн хэрэгслийг өмчлөгч, бусдын хөдөлмөрийг хөлслөгч, бусдын хөдөлмөрийн үйл ажиллагааг хянагч юм. Менежер нь өөрийн хөдөлмөрөө борлуулагч, капиталистуудын төлөө бусдын хөдөлмөрийн үйл ажиллагааг хянагч. Ажилчин нь өөрийн хөдөлмөрөө капиталистад борлуулагч, хянах эрх мэдэл үгүй анги юм. Харин жижиг хөрөнгөтөн

нь өөрийн үйлдвэрлэлийн хэрэгслийг өмчлөгч, цөөн ажилтан хөлслөх тохиолдолд тэдний хөдөлмөрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавигч эсвэл ажилтангүй тохиолдолд хяналт тавих эрх мэдэлгүй анги хэмээн үзсэн. Түүний судалгаагаар хувь хүний орлого, боловсролын зөрүүтэй байдал эдгээр дөрвөн ангийн харьяаллаас хамаарч байгааг басхүү илрүүлсэн байна.

Бүтэц-чиг үүргийн онолын хандлагын төлөөлөгчид тухайлбал, Э.Дюркгейм нарын социологичид анхнаасаа нэр хүнд, ажил мэргэжлийн байр суурийн ялгарлыг нийгмийн давхраажилтын суурь шалтгаан гэж үздэг. Тэд хөдөлмөрийн хуваарь нийгмийн зохион байгуулалтын үндэс болохын зэрэгцээ тэгш бус байдалд хүргэх үндсэн шалтгаан гэжээ.

Т.Парсонс тухайн нийгэмд зонхилж байгаа үнэлэмжийн дагуу хүмүүс бусад хүмүүсээрээ үнэлэгдэж, зэрэглэгдэж байдаг. Тэгэхээр бүх нийгэмд байр суурийн нэр хүндээс хамаарсан шатлал оршин байдаг. Нийгмийн институтууд нь нийгмийн оршин тогтнолын төлөө ялгаатай чиг үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд тухайн нийгмийн үнэлэмжийн дагуу институтуудийг үнэлэн, чухал гэж үзэх үнэлгээний түвшнээрээ ялгагдана. Институтийн үнэлгээний түвшний ялгаа нь хувь хүний байр суурийн зэрэглэлийг бий болгодог гэж үздэг. Жишээ нь, ер бусын хүчинтэй харилцахыг онцгой чухал гэж үзэх нийгэмд шашны зүтгэлтэн, санваартан, бөө, шидтний байр суурь илүү өндрөөр үнэлэгдэнэ. Илүү өндрөөр үнэлэгдэж буй байр суурь нь эрх мэдэл, баялагт хүрэх давуу боломжтой байна гэжээ. Бүтэц-чиг үүргийн онолд Дэвис ба Мур нарын давхраажилтын онол чухал үүрэгтэй. Тэдний судалснаар нэг хэсэг байр суурь нь бусдаас илүү чухал бөгөөд илүү өндөр ур чадварыг шаарддаг, хүмүүсийн сонирхлыг татахын зэрэгцээ илүү хүндлэл хүлээж байдаг. “Тухайн нийгэмд чухал бөгөөд илүү нарийн ур чадвар шаардах хөдөлмөрийн нийлүүлэлт бага байх тохиолдолд хөдөлмөрийн зах зээлд илүү өндрөөр үнэлэгддэг. Ажил мэргэжлийн байр суурь нь хөдөлмөрийн зах зээл дэх эрэлт, нийлүүлэлтийн нөхцөлөөс хамаарч, нэр хүндийн ялгаа нь бүрэлддэг” гэдэгт тэд анхаарлаа хандуулдаг.

Бүтэц-чиг үүргийн онолын үүднээс Янки хотын нийгмийн давхраажилтыг судалсан судлаач бол Л.Уорнер юм. Тэрээр хувь хүний ангийн харьяаллыг нийгэм-эдийн засгийн үзүүлэлтээр хэмжих бус, харин бусад хүмүүсийн зүгээс үнэлэх нэр хүндийн субъектив үнэлгээ, хүндлэлээр хэмжих загварыг боловсруулсан юм. Тодруулбал, дэлгүүрийн эзэн эмчийг нэр хүндээр өөрөөсөө илүү гэж үзвэл түүнийг дэлгүүрийн эзэнээс дээд ангид оруулах замаар судална. Энэхүү аргачлалыг жижиг орон нутгийн хувьд ашиглаж болох ч, томоохон хот сууринд ашиглахад хүндрэлтэй юм. Ажил мэргэжлийн нэр хүндийг тодорхойлохдоо объектив шалгуурыг ашиглах үүднээс Дункан нийгэм-эдийн засгийн индексийн аргачлалыг боловсруулсан. Энэхүү аргачлал нь ажил мэргэжлийн нэр хүндийн зэрэглэлийг тухайн хүний боловсрол, орлогын хэмжээгээр тодорхойлдог.

Үйл ажиллагаа 1.4 Багийн ажил				
Тус үйл ажиллагааг үргэлжлүүлэн судалгаа хийх тул багаар (6 хүртэлх хүний бүрэлдэхүүнтэй) гүйцэтгээрэй.				
1. Хувь хүний нийгмийн давхраажилтын байр суурийг тодорхойлох талаар социологийн онолууд ямар санаа дэвшүүлсэн болохыг дүгнээрэй.				
Сонгодог үеийн сэтгэгчид		Орчин үийн онолууд		
Төлөөлөгч	Гол санаа	Онолын хандлага	Төлөөлөгч	Гол санаа
3.Маркс		Функциональ зөрчилдөөний онол		

М.Вебер		Шүүмжлэлт онол		
Э.Дюркгейм		Бүтэц чиг үүргийн онол		

2. Социологийн онолын тайлбаруудын уялдаа холбооны талаар **бүдүүвч 1.1-ийг бөглөөрэй.**

Даалгавар 1.1 Давхраажилтыг судлах онолын хүрээг тодорхойлоорой

Өөрийн оршин суугаа баг/хорооны нийгмийн давхраажилтыг судлахын тулд аль онолын хандлага, хэний боловсруулсан аргачлалыг ашиглахаар сонгож байгаа үндэслэлээ тайлбарлан бичээрэй. Дараах дарааллын дагуу боловсруулахдаа нэг онолыг сонгосон бол тухайн хандлагын төлөөлөгчийн үзэл баримтлалд тулгуурлах ёстойг анхаараарай.

А. Социологийн сонгодог үеийн төлөөлөгчийг сонгох. Түүний тайлбараас үндэслэн бичээрэй.

Б. Социологийн орчин үеийн онол, түүний төлөөлөгчөөс сонгох, тайлбар, сонгосон үндэслэлийг бичээрэй.

В. Өөрийн баг/хорооны давхраажилтыг тодорхойлох судалгааны асуултыг дэвшүүлээрэй.

Давхраажилтын ямар хэв маягууд байдаг вэ?

Социологийн бүхий л сурах бичигт боолчлол, каст, язгуур, анги гэсэн давхраажилтын дөрвөн хэв маягийг тайлбарласан байдаг. Нийгэм өөрчлөгдөхтэй хамт нийгмийн давхраажилтын хэв маягууд өөрчлөгдөж ирсэн. Тухайлбал, түүхийн эртний үед боолчлол, дундад зууны үед язгуур, аж үйлдвэржилтийн үед ангийн давхраажилтын тогтолцоо оршин байжээ. Гэхдээ эдгээр нь тодорхой үндэстний түүхийн онцлогоос хамааран бүрэлдэн тогтож, өөрчлөгдөж ирсэн юм.

<p>Боолчлол. Боолчлол нь иргэний эрхтэй эсэхээр ялгагддаг, нэг нь нөгөөгийнхөө өмч нь болж байдаг, албадлагын хөдөлмөрийн харилцаанд тулгуурласан, байр сууриа өөрчлөх боломжоор хомс давхраажилтын хэв маяг. Дайн байлдаан, өр төлөөс эсвэл тоталитари дэглэмийн нөлөөгөөр боолчлол үүсч байсан. Боолчлол нь эртний Грек, Ром, 1850 он хүртэлх Америкийн өмнөд, XX зуунд Германы нацист, ЗХУ-ын коммунист хорих лагерьт байсан гэж судлаачид дүгнэдэг. Энэ бүгдэд хүний үндсэн болон иргэний эрхийг нь хязгаарлаж, албадлагын хөдөлмөрийн харилцаа оршин байв. Өнөө үед боолчлолыг хууль ёсоор халах болсон ч, хүний наймаанд өртсөн олон хүн боолчлолд далд хэлбэрээр өртөж байна.</p>	<p>Язгуур. Энэ нь улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцох эрхээрээ ялгаатай, эрх зүйн хувьд баталгаажсан, хаалттай давхраажилтын хэв маяг. Нийгэмд эзлэх байр суурь нь угсаа залгамжлах замаар олгогддог онцлогтой. Давхраа харгалзалгүйгээр гэрлэх нь харьцангуй нээлттэй, онцгой гавъяа байгуулах, худалдаж авах замаар язгуурын байр сууриа өөрчлөх боломжтойгоороо онцлог. Язгуур нь дундад зууны үед оршин байсан бөгөөд улс орнууд өөр өөрийн онцлог бүхий язгуурын давхраажилттай байжээ.</p>
<p>Каст. Каст нь гол төлөв Азийн орнуудын давхраажилтын уламжлалт хэв маягийн нэг. Шашны номлол дахь хөдөлмөрийн хуваарийг тогтоосны дагуух, хувийн байр суурийг өөрчлөх боломжгүй хаалттай давхраажилтын хэв маяг бол каст юм. Мөн каст нь гэрлэх хосоо зөвхөн тухайн кастын</p>	<p>Анги. Энэ нь эдийн баялагаар ялгаатай, хувийн байр сууриа өөрчлөх боломжтой нээлттэй давхраажилтын хэв маяг. Социологид орчин үеийн нийгэмд эдийн засгийн баялаг, орлогын хэмжээ, ажил мэргэжлээр ялгагдах дээд, дунд, доод ангиас аливаа нийгэм тогтдог хэмээн</p>

хүрэнээс сонгодог эндогами харилцаатай. Энэ нь Энэтхэг, Балба, Пакистан, Шри Ланк, Индонези зэрэг орнуудын давхраажилтын тогтолцоонд илэрдэг байна.	тайлбарладаг. Эдийн засгийн баялагийн өсөлт нэмэгдэж, тэрхүү өсөлтийн хуваарилалт шударга явагддаг нийгэмд дундаж ангийнхны эзлэх хувийн жин нэмэгддэг байна. Баялагийн шударга бус хуваарилалт буй нийгэмд цөөнх хэсэг баялагийн ихэнхийг хүртэж, олонх хэсэг ядуу, даржин амьдардаг.
---	--

Үйл ажиллагаа 1.5 Мэдээллийг асуултын дагуу шинжилж, хэлэлцээрэй.	
<ul style="list-style-type: none"> • Дээдийн дээд анги. Тун бага хувийг эзэлдэг ч баялагийн дийлэнхийг эзэмшдэг. Энэ ангийн байр суурь нь үе залгамжлагддаг. • Дээдийн доод анги. Тун цөөн хувийг эзэлнэ. Энэ ангийн байр суурийг хүрч авдагаараа ялгаатай. • Дундаас дээгүүр анги. Энэ нь өндөр боловсролтой, нарийн мэргэжсэн мэргэжилтнүүдийн анги. Их хэмжээний баялаг эзэмшихгүй ч, өндөр орлоготой, хянах, шийдвэрт оролцох эрх мэдэлтэй цагаан захтнууд энэ ангид багтдаг • Дундын дунд анги. Энэ ангид мэргэжилтэн, жижиг бизнес эрхлэгч, инженер техникийн ажилтан зэрэг цагаан захтан, нарийн мэргэжсэн хөх захтан багтдаг. • Ядуу ажилчин анги. Маш бага орлоготой, мэргэжилгүй энгийн ажил эрхэлдэг ажилчид энэ ангийг бүрдүүлдэг. • Доод анги. Энэ анги нь бага боловсролтой эсвэл боловсролгүй, хөдөлмөр эрхлэх чадвар муутай, өөртөө итгэх итгэлгүй, маш бага орлоготой эсвэл тогтмол орлогын эх үүсвэргүй хүмүүсээс бүрддэг. Тэд нийгмийн халамжаас хамааралтай амьдардаг. • Ёроол хэсэг. Орон гэргүйчүүд, хар тамхи, архинд донтогсод зэрэг нийгмийн бүхий л үйлчилгээ, тусламжаас гадна амьдардаг, гадуурхагдсан, шоовдорлогдсон хүмүүс. 	<ul style="list-style-type: none"> - Тус мэдээлэл юуны тухай өгүүлж байна вэ? - Эдгээр анги нь ямар, ямар шинжээр өөр хоорондоо ялгагдаж байна вэ? - Эдгээр анги нь түүхэн үе бүрт байсан уу? - Давхраа бус анги гэсэн ойлголтыг ашигласны учир юу вэ?

<p>Тулгуур ойлголт.</p> <p>Анги гэдэг нь нэг талаас эдийн баялагаар ялгаатай, хувийн байр сууриа өөрчлөх боломжтой нээлттэй <i>давхраажилтын хэв маяг</i>, нөгөө талаас орчин үеийн нийгмийн давхраажилтыг бүрдүүлэх эдийн баялаг, нэр хүнд, эрх мэдлээр ялгаатай <i>давхраа</i> юм.</p> <p>Цагаан захтан анги гэдэг нь оюуны хөдөлмөр эрхлэгч анги бөгөөд үүнд удирдлага, менежер, мэргэжилтэн, туслах, гүйцэтгэх, техникийн түвшний оюуны хөдөлмөр эрхлэгсэд бүгд багтана.</p> <p>Хөх захтан анги гэдэг нь биеийн хөдөлмөр эрхлэгч анги анги бөгөөд нарийн ур чадвар шаардах биеийн хүчний ажилчдаас эхлээд утсгнай бэлтгэл, ур чадвар үл шаардах энгийн ажил эрхлэгсэд багтана.</p>
--

Нийгмийн давхраажилтын байр суурийг хэрхэн тодорхойлох вэ?

Бүдүүвч 1.2 загварын дагуу оруулах	Давхраажилтын судалгаанд Орчин үеийн социологийн ихэнх бүтээлд давхраажилтыг эдийн засгийн баялаг, нэр хүнд, эрх мэдэл гэсэн 3 хэмжигдэхүүнээр авч үздэг.
------------------------------------	---

Хувь хүн, өрхийн эдийн засгийн байр суурийг тодруулахад “юу өмчилдөг” болохыг тодруулах нь чухал. Үүнд баялагт хувьцаа, хадгаламж, газар, үйлдвэрийн байр, тоног төхөөрөмж, орон байр гээд үл хөдлөх хөрөнгө зэрэг үнээр илэрхийлэгдэх бүх хөрөнгийн өмчлөл багтдаг байна. Мөн ашиг, орлогыг асуудаг. Байгууллагын хүрээний шийдвэрт хөрөнгө эзэмшигч оролцох, нөлөөлөх боломжтой бол жирийн ажилтан тэрхүү шийдвэрийг хэрэгжүүлэх үүргийг хүлээх замаар тэдгээрийн хооронд эрх мэдлийн ялгаа илэрнэ. Мөн хөрөнгөлөг хүн олны танил болж, бусад хүмүүсийн хүндлэлийг хүлээдэг.

Нэр хүнд нь нийгмийн бусад гишүүдийн зүгээс олж авсан хүндэтгэл, нэр төр, алдар хүнд, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал зэргийг багтаадаг субъектив шинжтэй юм. Хэн нэгний нэр хүнд нь шууд мэдрэгдэхүйц зүйл биш боловч бусдын зүгээс хэрхэн тодорхойлж, үнэлж байна вэ гэдгээр тодорхойлогддог. Нэр хүндийн ялгаатай бүлгүүд нь материаллаг хэрэглээ, имиж төрх, амьдралын хэв маягаар басхүү ялгаатай. Нэр хүнд нь тухайн бодгалийн эрхэлж буй ажил мэргэжил, авьяас чадвар, эрдэм билэг, гарал угсаа, уламжлал зэргээс хамаардаг. Зарим ажил мэргэжил нь өндөр боловсрол, нарийн ур чадварыг шаарддаг. Ийм төрлийн ажил эрхэлдэг хүнийг бусад нь илүүтэй хүндэтгэнэ. Нэр хүндтэй ажил эрхэлснээр орлого олох, баялаг эзэмших, эрх мэдэлд хүрэх боломж нээгддэг. Мөн хаан, язгууртны угсааны нэр хүнд нь бусдын хүндэтгэлийг хүлээж байдаг.

Эрх мэдэл нь улс төрийн шахалт, нөлөөлөл, хувийн болон албан ёсны алдар хүндийг багтаадаг. Эрх мэдэл нь юуны түрүүнд тодорхой бодгаль бусдаасаа илүү хүчтэй, давамгай байхтай холбогддог. Эрх мэдэл нь тодорхой субъектэд тулган хүлээлгэсэн, хууль ёсоор олгосон, хүлээн зөвшөөрөгдсөн эрх хэмжээгээр тодорхойлогдоно. Энэ нь хэн шийдвэр гаргах, хянах, нөлөөлөх эрхтэй байгаагаар илэрхийлэгдэнэ.

Эдийн засгийн баялаг	Эрх мэдэл	Нэр хүнд
Өмч хөрөнгө • Хувьцаа, • Хадгаламж, • Үл хөдлөх хөрөнгө г.м	-Шийдвэр гаргах, шийдвэрт оролцох эрх мэдэл -Нөөцийг ашиглах, хуваарилахад хяналт	- Ажил мэргэжлийн нэр хүндийн үнэлгээ - Хөдөлмөрийн зах зээл дэх эрэлт, үнэ цэн - Онцгой авьяас чадвар
Орлого • Цалин хөлс • Түрээсийн орлого • Тусламж, тэтгэмж • Мөнгөн бус орлого г.м	тавих эрх мэдэл -Бусдад нөлөөлөх, дагуулах эрх мэдэл	- Олонд танигдсан байдал - Үе залгамжилсан уламжлалт нэр хүнд

Эдийн засгийн давуу байдал нь эрх мэдэлтэй болоход нөлөөтэй. Тухайлбал бюрократ байгууллагад өмчлөгч нь шийдвэр гаргах, хяналт тавих эрх мэдэлтэй байдаг. Мөн нэр хүнд нь эрх мэдлийн өөр нэгэн эх сурвалж болно. Олон нийтэд алдартай хэн нэгэн өөрийн хүсэл зоригоо бусдаар гүйцэлдүүлж чаддаг. Ийнхүү

эдийн засаг, нэр хүнд, эрх мэдэл гэсэн давхраажилтын үндсэн хэмжигдэхүүн нь өөр хоорондоо харилцан холбоотой.

Тулгуур ойлголт.

Бюрократ байгууллага. Нэгдмэл зорилгыг хэрэгжүүлэхээр шаталсан удирдлагын тогтолцоо бүхий, дүрэм журмаар бүхий л ажилтнуудын эрх, үүргийг тодорхойлсон, албан ёсны хөдөлмөр хуваарилалт бүхий байгууллага.

Эдийн засгийн баялаг, эрх мэдэл, нэр хүнд гэсэн давхраажилтын 3 хэмжигдэхүүнээр хүмүүсийн байр суурийг шууд тодорхойлоход нэн төвөгтэй. Иймд хувь хүний давхраажилт дахь байр суурийг тодорхойлохдоо объектив хийгээд субъектив хэмжүүр ашигладаг. Нийгэм-эдийн засгийн байр суурь бол нийгмийн тэгш бус байдлыг тогтоох объектив хэмжүүр юм. Нийгэм *эдийн засгийн байр суурийг* боловсрол, орлого, ажил мэргэжлийн гэсэн 3 байр сууриар тодорхойлдог. Харин хүмүүсээс өөрийгөө ямар анги эсвэл давхраанд хамааруулдаг болохыг асуух нь давхраажилтыг тодорхойлох субъектив хэмжүүр юм.

Даалгавар 1.2 Багаар гүйцэтгээрэй.

1. Хувь хүний эдийн засгийн байр суурийг ямар үзүүлэлтээр хэмжих вэ?
2. Хувь хүний эрх мэдлийг ямар үзүүлэлтээр, хэрхэн хэмжих вэ?
3. Хувь хүний нэр хүндийг хэрхэн хэмжих вэ?
4. Нийгэм эдийн засгийн байр суурь гэж юу вэ?
5. Ямар үзүүлэлтээр түүнийг хэмжих вэ?

Нийгэм-эдийн засгийн байр суурь	Ойлголтын тодорхойлолт	Хэмжих үзүүлэлтүүд
Орлого		
Ажил эрхлэлт		
Боловсрол		

6. Сонгосон үзүүлэлтүүдийн дагуу хүмүүсээс асуух асуултыг бэлдээрэй.

Хүн өдөр тутамдаа хэмжилт хийж байдаг. Жишээ нь уух цайныхаа хэмийг, ойрд уулзаагүй найзынхаа аж амьдрал, биеийн жинг хэмжиж байдаг. Аль ч шинжлэх ухааны судалгаанд “**Хэмжилт**” чухал үүрэгтэй. Сонирхож буй хувьсагчийн өөрчлөлтийг ажиглахын тулд хэмжих шаардлагатай болдог. Биеийн жинг кг-аар, өндрийг м, см-ээр хэмждэгийн адил нийгмийн шинжлэх ухаан судалж буй хувьсагчаа хэмжиж судалдаг. Нийгмийн ухаанд *хэмжилт* хийхийн тулд **нэгдүгээрт** судалж буй хувьсагчаа нэг утгатайгаар тодорхойлох ёстой, **хоёрдугаарт** тэрхүү хувьсагчийг хэмжих үзүүлэлт, шалгууруудыг тогтоодог.

Гуравдугаарт, бодит нөхцөлд хэрхэн хэмжих арга, хэрэгслээ боловсруулдаг. Ингэхдээ онол, урьд өмнөх судлаачдын судалгаанд тулгуурлана.

Орлого	Ажил мэргэжил	Боловсрол
<p>Тодорхойлолт: тухайн хувь хүнд тодорхой цаг хугацааны туршид бүтэн болон цагийн ажил, үйлчилгээ гүйцэтгэх, тусламж, дэмжлэг хүртэх замаар орох мөнгөн дүнг орлого гэнэ.</p> <p>Үзүүлэлт:</p> <ul style="list-style-type: none"> -тухайн сарын цалин, - цалингаас гадуурх мөнгөн орлого, - халамжийн тэтгэмж, 	<p>Тодорхойлолт: Орлого олж, амжиргаагаа залгуулахаар эрхэлж буй үйл хэргийг ажил мэргэжил гэнэ.</p> <p>Үзүүлэлт:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Тогтвортой хийгээд хамгаалагдсан байдал -Хөдөлмөрийн төрөл (оюуны эсвэл биеийн) -Ажилд шаардагдах ур чадварын түвшин -Албан тушаал (шийдвэр, хяналт, оролцоо) 	<p>Тодорхойлолт: Нийгэмд амьдрах болон ажил мэргэжлийг эрхлэхэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, хандлагын цогц.</p> <p>Үзүүлэлт:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Суралцсан хугацаа - Боловсролын зэрэг - Чадамжийг гэрчлэх голч оноо, үнэмлэх, сертификат

- бусад хүмүүсийн мөнгөн ба мөнгөн бус шилжүүлэг гэх мэт.	- Ажлын орчин	
---	---------------	--

Түүхэн үеүдэд Монголын нийгмийн давхраажилт ямар байсан бэ?

Үйл ажиллагаа 1.7 Монголын түүхийн үеүд дэх нийгмийн давхраажилтын талаар хэлэлцээрэй.		
<ul style="list-style-type: none"> - Түүхэн үе тус бүрд давхраа хоорондын гол ялгаа нь юу байсан бэ? - Түүхэн үе тус бүрд ямар хэв маягийн давхраажилт оршин байсан бэ? 		
Их Монгол улсын үеийн тухай өгүүлсэн сурвалж эх	<p>... Манжийн эрхшээлийн үед Монголын нийгэм нь олон давхраанаас бүрдэж байв. Нийгмийн давхрааны дээд хэсэг нь хошууны ноёд, тайж, лам нар байв... Нийт монгол хошуудын засаг ноёд нь уг гарлаараа 5 янз байв.Тэднээс хамгийн олон нь алтан ургийн ноёд юм... жирийн малчин ард нийгмийн дунд давхрааг голлон бүрдүүлж байв.Тэд тухайн хошуу ноёд, тайж нар, хутагтад харьяалагдан, тэдэнд татвар нийлүүлэх, мал сүргийг нь адгуулан үржүүлэх үүрэг хүлээж байв... доод давхраа нь гэрийн боолчууд байв.</p> <p>Эх сурвалж: Очир А, Энхтүвшин Б (ред). Монгол улсын түүх. IV боть. УБ хот. 2004. 177-182-р тал)</p>	<p>Судлаач Х.Гүндсамбуу социализмын үеийг малчдын, ажилчдын, сэхээтний, номенклатура гэсэн ангийн бүтэцтэйгэр тодорхойлсон аж. Тэрээр малчин анги нь нэгдлийн харьяалал, амины малын тоо, орлогын хэмжээгээр бага зэргийн ялгаатай бөгөөд тэдний амьжиргааны түвшин ажилчид, тариаланчидтай харьцуулахад доогуур, ядуучуудын давхрааг бүрдүүлж байжээ. Мөн ажилчин анги нь биеийн хөдөлмөр эрхлэгчид бөгөөд дотооддоо аж үйлдвэрийн, тээврийн, барилгын, үйлчилгээний, хөдөө аж ахуйн гэсэн салбараар хэвтээ чиглэлд, мэргэшлийн зэргээрээ босоо чиглэлд ялгаатай байжээ. Сэхээтэн анги нь оюуны хөдөлмөр эрхлэгчдээс бүрдэх ба дотоодод нь оюуны хөдөлмөрийн түвшний: сэхээтэн ба албан хаагчид, эрх мэдлийн: удирдах ба гүйцэтгэх, өмчлөлийн хэлбэрийн: бүх нийтийн өмчлөлийн ба хоршооллын, байршлын: хотын ба хөдөөний гэсэн ялгаа ажиглагддаг. Номенклатурчдын буюу дарга анги нь дээрээс томилогддог нам, төрийн албан тушаалын жагсаалтын дагуу ялгардаг. Номенклатурчид нь намын босоо шатлалын дагуу эрх мэдэл, орлого, нэр хүндийн ялгарал бүхий, малчин, ажилчин, сэхээтнүүдээс хэд дахин илүү орлого, тусгай хангамж бүхий байсан анги юм.</p>

1990 оноос хойш Монголын нийгмийн давхраажилт хэрхэн өөрчлөгдсөн бэ?

1990 оноос эхэлсэн нийгмийн тогтолцооны өөрчлөлт нь социализмын үеийн давхраажилтын бүтцийг өөрчилсөн юм. Үүнд нэг нам ноёрхсон улс төрийн тогтолцооны өөрчлөлт, зах зээлийн эдийн засгийн харилцаа, өмч хувьчлал, чөлөөт худалдааны харилцаа зэрэг нь нөлөөлсөн байна.

1990 оноос хойшх үеийн давхраажилтын талаар судалсан Х.Гүндсамбуу, О.Мөнхбат, Ц.Уртнасан, МУИС-ийн эдийн засгийн хүрээлэн, Удирдлагын академиас явуулсан судалгаа, Үндэсний статистикийн хорооны өрхийн нийгэм эдийн засгийн байдлын судалгааны үр дүнд тулгуурлан өнөөгийн Монголын нийгмийн ангийн бүтцийг авч үзье.

Дээд анги. “Улс төр-эдийн засгийн олигархиуд” гэж нэрлэгддэг цөөнх энэ ангийг үндсэндээ бүрдүүлж байна. Энэхүү ангид төрийн өндөр албан тушаалтнууд, томоохон компанийн ерөнхийлөгч, захирлууд багтаж байгаа тухай судлаач Х.Гүндсамбуу (2002), О.Мөнхбат (2000) нар тэмдэглэжээ. Судлаач Ц.Уртнасан (2008) энэ анги нийт хүн амын гурав орчим хувийг эзэлнэ хэмээгээд харьцангуй богино хугацаанд хөрөнгөжсөн, хэрэглээний өндөр хангамжтай, тансаг, хангалуун амьдралтай, гэрийн үйлчлэгч болон жолоочтой, тансаг тавилга бүхий орон сууц, зуслангийн байшинтай, үр хүүхдээ өндөр хөгжилтэй оронд сургадаг нийгмийн хэсгийнхэн багтана гэжээ. Нийгмийн тогтолцоо өөрчлөгдөөд 20 гаруй жил өнгөрч байгаа тул дээд ангийнхны бусад ангиас хэрэглээ болон амьдралын хэв маягаар ялгарах нь гүнзгийрч, харьцангуй хаалттай, үе залгамжилсан дээдийн дээд анги бүрэлдэж эхэлж байна. Үүнийг үе залгамжлан гарч ирж буй эцэг эхийн улс төр-эдийн засгийн нөлөөнд дулдуйдан гарч ирж буй залуусаас харж болно. АТГ-т гаргасан УИХ-ын гишүүдийн хөрөнгө орлогын мэдүүлэг (2016)-аас харахад нийт гишүүдийн 18.4 хувь нь тэрбумаас дээш орлоготой буюу хадгаламжтай бол зөвхөн 2.6 хувь нь ямар нэг ААН-д хувьцаа эзэмшдэггүй байна.

Дунд анги. Дунд ангийг дотор нь хоёр давхраанд хувааж болохоор байна. Дундын дээд давхраанд төр засгийн дунд тушаалын албан тушаалтан, хэрэгжүүлэгч агентлагийн удирдлага, банк санхүү, томоохон аж ахуйн нэгжийн захирал, эзэд, соёл, урлаг, спортын элит бүлэг багтдаг болохыг судлаач О.Мөнхбат тэмдэглэжээ. Судлаач Ц.Уртнасангийн үзэж байгаагаар энэ ангийнхан нийт хүн амын 8-15 хувийг эзэлдэг байна.

Судлаач О.Мөнхбат дундын доод давхраанд жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн захирал, эзэд, томоохон компанийн болон үйлчилгээний байгууллагын салбарын менежер, их дээд сургуулийн багш, эрдэм шинжилгээний ажилтан, эмч зэрэг цагаан захтнууд, дунд гарын бизнесменүүд, төр засгийн доод шатны байгууллагын албан тушаалтнууд, цэрэг, цагдаагийн дээд, дунд тушаалын офицерүүд, шүүх хяналтын байгууллагын албан хаагчид, чинээлэг малчид, өндөр мэргэжлийн ажилчдыг энэхүү ангид багтдаг хэмээн үзсэн байна. Судлаач Ц.Уртнасан энэ ангийнхан нийт хүн амын 30-35 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд нийгмийн бүх бүлгээс төлөөлөлтэй гэжээ. Энэ давхрааны дийлэнх хувийг нь ажил олгогчид биш, харин ажилтнууд эзэлж байна.

Судлаач Ц.Пүрэв нийслэлийн дунд давхрааны тогтсон хандлага, сэдэлжилтийн онцлогийг тодорхойлох туршилтын судалгаандаа “дор хаяад тусгай дунд боловсролтой, оюуны хөдөлмөр эрхэлдэг, төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагад ажил эрхэлдэг, нийслэлд ажиллагсдын цалингаас багагүй байх” гэсэн шалгуурыг ашигласан байна. 2013 онд хийгдсэн уг судалгаанд оролцогчдын 41.3 хувь нь 500-800 мянга, 26.7 хувь нь 800 мянгаас 1 сая төгрөгний сарын орлоготой гэж хариулсан байна.

Доод анги. Энэхүү ангийг доодын дээд, доодын дунд, ёроол хэсэг гэсэн 3 давхраатайгаар авч үзэж болох юм. Энэ анги бүхэлдээ ядуусаас бүрдэж байна. Нийт хүн амын гурван хүн тутмын нэг нь энэ ангид багтаж байна.

Доодын дээд давхрааг ядуу ажилчдын давхраа гэж нэрлэж болно. Учир нь тогтмол ажилтай ч, орлогын хэмжээ бага, цалин багатай мэргэжилтэй болон мэргэжилгүй энгийн ажил эрхэлдэг ажилчид энэ давхрааг бүрдүүлж байна. Одоогоор ажилчдын нийт тоо, эзлэх хувийн жинг гаргах боломж бас хомс байна. Мэргэжилтэй ажилчдын хувийн жин тодорхойгүй байгаа бол харин 2010 оны хүн амын тооллогын дүнгээс харахад нийт ажил эрхэлдэг хүн амын 7.5 хувь, ойролцоогоор тооцоолбол нийт хүн амын 8.9 хувь нь энгийн ажилчид байна.

Ажилчдын дийлэнх нь ядууралд өртсөн байна. Өрхийн нийгэм эдийн засгийн судалгаанаас ядуу өрхийн дунд ажил эрхэлдэг өрхийн тэргүүнтэй өрх нэлээдгүй ажиглагдсан. Мэргэжлийн ур чадвараар хомс байдал нь тэдний эмзэг байдлыг нэмэгдүүлдэг. Гэхдээ тэд зөвхөн нийгмийн халамжаас хамааралгүйгээр ажил хөдөлмөр эрхэлдэг нь давуу тал юм.

Доодын дунд давхрааг гүнзгийрсэн ядууралтай, тусламж дэмжлэг зайлшгүй шаардлагатай хүмүүс бүрдүүлнэ. Судлаач Гилберт, Калл нарын үзэж байгаагаар энэ анги нь бага боловсролтой эсвэл боловсролгүй, хөдөлмөр эрхлэх чадвар муутай, өөртөө итгэх итгэлгүй, маш бага орлоготой эсвэл тогтмол орлогын эх үүсвэргүй хүмүүсээс бүрддэг гэж үзсэн. Тэд маш хүнд нөхцөлд амьдардаг ба нийгмийн халамж, тусламжаас хамааралтайгаар амьдардаг.

Ёроол хэсгийг орон гэргүйчүүд, тэнүүлчид, хар тамхи, архинд донтогч, биеэ үнэлэгчид бүрдүүлнэ. Тэдний амьдрах арга хэлбэр нь гуйлга гуйх, хог түүх, биеэ үнэлэх, тэнүүлчлэх зэрэг юм. Нийгмийн бүхий л үйлчилгээ, тусламжаас гадна амьдардаг, гадуурхагдсан, шоовдорлогдсон хүмүүс ажээ. 2010 оны байдлаар Нийслэлийн хэмжээнд орон гэргүй, тэнэмэл амьдралтай 1036 хүн бүртгэгдсэн байна.

Даалгавар 1.3 Баг, хорооныхоо нийгмийн давхраажилтыг тодорхойлоорой.

1. Даалгавар 1.3-т гүйцэтгэсний дагуу асуулгын хуудсаа бэлтгэнэ үү.
2. Асуулгын хуудасны дагуу мэдээллээ цуглуулна уу.
3. Цуглуулсан мэдээлэлдээ дүн шинжилгээ хийнэ үү.
4. Дүн шинжилгээний үр дүнг тайлбарлана уу.

Даалгавар гүйцэтгэх удирдамж (Дараалуулан алхамт байдлаар бүдүүвчлэн оруулах)

А. Асуулгын загвар

Удиртгал хэсэг. ... сургуулийн XI ангийн сурагчид баг/хорооны нийгмийн давхраажилтыг тодорхойлох үүднээс уг судалгааг явуулж байна. Бид таны хариултыг зөвхөн судалгааны зорилгоор ашиглана. Таныг бидний судалгаанд идэвхтэй оролцоно уу хэмээн урьж байна.

Судлаачийн тэмдэглэх хэсэг.

- Орон нутгийн нэр
- Огноо
- Судлаачийн нэр

Ерөнхий мэдээллийн хэсэг.

- Таны нас нас,
- Таны хүйс
- Тухайн орон нутагт амьдарч буй жил
- Танай ам бүл
- Өөрийн болон эхнэр/нөхрийн эцэг/эхийн ажил эрхлэлт, боловсрол
- Өрхийн хэв шинж (эмэгтэй эсвэл эрэгтэй тэргүүтэй эсэх)

Үндсэн мэдээллийн хэсэг.

- Таны болон танай эхнэр/нөхрийн боловсролын түвшин
- Та болон танай эхнэр/нөхөр ямар ажил эрхэлдэг вэ?

Б. Мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагаа

Түүврийн төлөвлөлт

- Дүн шинжилгээний нэгжийг сонгох.
 - o Өрхийг эсвэл хувь хүнийг судлахаар сонгох уу? (Асуулгад өрхийг судлахаар сонгосон байна)
- Судалгааны хамрах хүрээг тогтоох.
 - o Судлах хороо/багийг
- Судалгаа явуулах талбарыг сонгох.
 - o Судалгааг явуулах хэсгийг сонгох
- Судалгаанд хэдэн өрх/хувь хүн хамруулах вэ?
- Судалгааны нэгж (хувь хүн, өрх)-ийг хэрхэн сонгох вэ?
 - o Санамсаргүйгээр үү, зорилтот түүврийн аргаар уу?

Судалгааны мэдээлэл цуглуулахад баримтлах ёс зүйн дүрэм

Мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагааны удирдамж, төлөвлөгөөг боловсруулах

<p>- Таны болон өрхийн бусад гишүүдийн сарын дундаж орлого гэх мэтчлэн хэмжилтийн хүрээнд боловсруулсан асуултаа оруулаарай.</p> <p>Төгсгөл хэсэг. Судалгаанд оролцсонд баярлалаа. Холбоо барих утас:</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Удирдамж. Мэдээллийг хэрхэн цуглуулах тухай зааврууд ▪ Төлөвлөгөө. Хэн, хугацаанд хэрхэн гүйцэтгэх талаар төлөвлөнө.
<p>В. Мэдээллийг боловсруулах үйл ажиллагаа</p> <p>- Цуглуулсан мэдээллийн чанарыг шалгасны дараагаар асуулга тус бүрт дугаар оноогоорой.</p> <p>- Нээлттэйгээр асуусан хариултын хувилбарыг жагсаан, дахин бүлэглэж, бүлэглэлтийн дагуу код оноон, түүнийгээ асуулга дээрээ тэмдэглээрэй.</p> <p>- Цуглуулсан мэдээллээ гараар, компьютер ашиглан боловсруулахаа шийдээрэй. Компьютер ашиглах бол Microsoft-Excell программыг ашиглан боловсруулаарай.</p> <p>- Баганы дагуу асуулт бүрийг оруулаарай.</p> <p>- Мөрийн дагуу асуулга тус бүрийн мэдээллийг оруулаарай.</p>	<p>Г. Дүн шинжилгээ хийх үйл ажиллагаа</p> <p>- Асуулт тус бүрийн хариултын давтамжийг (тоо, хувийн жин) тооцож тайлбарлаарай.</p> <p>- Орлого зэрэг нээлтэй асуултын хариултыг өрхөөр нэгтгээрэй.</p> <p>- Өрхөөр нэгтгэсэн орлогын дүнгээс дундаж, медиан зэргийг тооцоорой.</p> <p>- нэгтгэсэн орлогын дүнг дундаж, медианы үзүүлэлтээс хамааруулан дундаас дээгүүр, дунд, дундаас доогуур гэсэн 3 бүлэгт хуваан, бүлэг тус бүрийн давтамжийг тооцож, үр дүнг тайлбарлаарай.</p> <p>- 2 хувьсагч бүхий харьцуулсан хүснэгтээр (тбал, өрхийн хэв шинжээр орлого, боловсрол зэргийг) шинжлээрэй.</p> <p>- Үр дүнг туузан, секторан график, хүснэгтэд нэгтгэн, дүрслэн, тайлбарлаарай.</p>
<p>Д. Үр дүнг тайлбарлан бичих үйл ажиллагаа</p> <p>- Даалгавар 1.1-д дэвшүүлсэн асуултад хариулан бичээрэй.</p> <p>- Сонирхсон хувьсагч бүрээр дүн шинжилгээний үр дүнг хүснэгт, графикт харуулан, тайлбарлан бичээрэй.</p> <p>- 2 хувьсагч бүхий харьцуулсан хүснэгтээр (бал, өрхийн хэв шинжээр орлого, боловсрол зэргийг) шинжилсэн үр дүнг хүснэгт, графикаар харуулан тайлбарлаарай.</p>	<p>Е. Илтгэл</p> <p>- Илтгэлийг дараах агуулгатайгаар бэлдээрэй.</p> <p>- Судалгааны зорилго</p> <p>- Судалгааны тулгуурласан онолын хүрээ</p> <p>- Судалгааны үйл явцын товч танилцуулга</p> <p>- Судалгааны үр дүн</p> <p>- Судалгааны дүгнэлт</p> <p>- Олж авсан туршлага</p> <p>- Судалгааны хязгаарлагдмал тал</p>

Тулгуур ойлголт.

Дүн шинжилгээний нэгж. Мэдээллийг өөр хооронд нь харьцуулах, бүлэглэх, ангилах зэргээр дүн шинжилгээ хийхэд ашиглагдах нэгж. Нийгмийн судалгаанд хувь хүн, өрх, бүлэг, байгууллага, орон нутгийн нэгж зэрэг нь шинжилгээний нэгж болдог. Жишээ нь сурагчдын сурах арга барилын талаар судалгаа хийх тохиолдолд шинжилгээний нэгж нь хувь хүн байна, сургуулийн сургалтыг зохион байгуулах хэлбэрийн талаар судлах бол сургууль нь шинжилгээний нэгж байх болно.

Нэлэнхүй судалгаа. Судалгаа чиглэгдэж буй бүх нэгж, хүн амыг бүхэлд нь судлах судалгаа. Жишээ нь, хүн ам, орон сууцны тооллого.

Түүвэр судалгаа. Хүн амыг бүхэлд нь биш, харин түүний нэгээхэн хэсэгт явагдах судалгаа. Жишээ нь, сонгогчдын санаа бодлыг судлахдаа сонгогчдоос түүвэрлэн сонгох замаар судлахыг хэлнэ.

Эх олонлог. Судалгаа чиглэгдэж буй хүн ам, нийт нэгжийг эх олонлог гэнэ. Жишээ нь сонгогчдын судалгаанд нийт сонгогч бол эх олонлог болно.

Түүвэр олонлог. Судалгаагаар сонгогдон судлагдаж буй хүн ам, нэгжүүдийг хэлнэ.
Санамсаргүй (магадлал) түүвэр. Эх олонлогийн бүх нэгжид судалгаанд хамрагдах адил магадлал, боломжийг хангах түүвэр.
Зорилтот (магадлалт бус) түүвэр. Эх олонлогоос түүвэр олонлогийг бүрдүүлэхдээ бүх нэгжид адил магадлал, боломжийг олгох гэхээсээ тодорхой хэсгийг зориудаар сонгох түүвэр.

Тулгуур ойлголт.
Дунджийн үзүүлэлтүүд
Мод. Нийгмийн судалгаанд хамгийн их давтамж бүхий шинж тэмдгийн утга. Жишээ нь, судалгаанд оролцогдоос хамгийн олон хүн авч байгаа цалингийн хэмжээ.
Медиан. Тархалтыг адил тэнцүү хувааж буй шинж тэмдгийн утга. Жишээ нь, цалингийн аль түвшинд судалгаанд оролцогчид 2 тэнцүү бүлэгт хуваагдаж байгаагаар тооцно.
Дундаж. Тархалтын төвийн цэг. Жишээ нь, судалгаанд оролцогчдын цалинг нэмж, нийт оролцогчдын тоонд хувааж тооцдог үзүүлэлт.

Нийгмийн нийтлэгүүдэд тэгш бус байдалд холбогдох ямар асуудлууд байдаг вэ?

Нас, жендэр, үндэс угсаа, арьс өнгөний шинжүүд нь төрөлх байдлаар хүнд заяагдмал шинжтэй. Гэхдээ тэдний нийгэмд эзэлж буй байр суурийн ялгаа нь тэдний төрөлх шинжтэй нь бус, харин тэдэнд ялгаатай боломжийг олгож буй нийгмийн бүтцийн орчин нөхцөл, үнэлгээ, хандлагын ялгаанаас үүдэлтэй юм. Өөрөөр хэлбэл нас, хүйс, үндэс угсаа, арьс өнгөний бүлгүүдийн нийгмийн байр суурийн ялгаа нь заяагдмал бус, харин тухайн нийгмийн бүтэц, соёлоос шалтгаалан бүтээгддэг.

Тулгуур ойлголт.	
Хүйс. Эрэгтэй, эмэгтэй хүний биологийн буюу бие махбодийн ялгаа. Энэ нь заяагдмал шинжтэй	Жендэр. Эрэгтэй, эмэгтэй хүний нийгмийн бүтэц, соёлоор хамааран тодорхойлогдох ялгаа. Энэ нь нийгмээр бүтээгддэг шинжтэй.

Жендэр. Ихэнх нийгэмд эрэгтэйчүүдийн гарт баялаг, эрх мэдэл, нэр хүнд төвлөрч байгаа нь жендэрийн тэгш бус байдал бодитоор оршин байгааг нотлон харуулдаг. Улс төр, эдийн засаг, боловсрол, эрүүл мэнд, шашин, гэр бүл гэх мэтчлэн нийгмийн бүхий л институтийн шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл хангалтгүй байна. Шийдвэр гаргахад оролцож байгаа эсэх нь эрх мэдлийн ялгааг харуулдаг. Нийт хүн амын 50.5 хувь нь эмэгтэйчүүд атлаа 2016 оны байдлаар төрийн эрх барих дээд байгуулага болох УИХ-ын гишүүдийн 13.2 хувь нь эмэгтэйчүүд байна. Түүнчлэн 2011 оны байдлаар эмэгтэй ажиллагсад эрэгтэй ажиллагсдын дундаж цалингийн 88.8 хувьтай тэнцэхүйц цалинг дунджаар авч байна. Энэхүү цалингийн зөрөөтэй байдал нь эрэгтэй, эмэгтэйчүүд ялгаатай ажил мэргэжил эрхэлдэгтэй нь холбоотой. Цалин хөлс өндөртэй салбарт эрэгтэйчүүд давамгайл ажиллаж байхад цалин хөлс багатай салбарт эмэгтэйчүүд зонхилон ажиллаж байна. Жишээ нь багш, эмч нарын дийлэнх нь эмэгтэйчүүд байхад жолооч, инженер техникийн болон уул уурхайн салбарын ажилтнуудын ихэнх нь эрэгтэйчүүд байдаг. Гэхдээ судалгаагаар ажил мэргэжлийн бүхий л төрлүүдэд эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүдээс ямагт бага цалин авч байна. Энэ нь

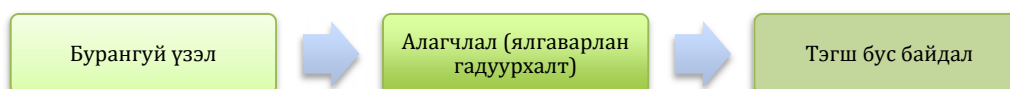
албан тушаалын жендэрийн ялгаатай холбоотой юм. Тодруулбал удирдах албан тушаалын ажлыг эрэгтэйчүүд голдуу хийдэг бол туслах, гүйцэтгэх ажлыг эмэгтэйчүүд хийдэгтэй нь цалингийн ялгаа холбогдоно. Учир нь ихэнх тохиолдолд цалин хөлсний хэмжээ албан тушаалын зэрэглэлээс хамаардаг. Түүнчлэн боловсролын түвшин өссөн тохиолдолд ч цалингийн зэрэе илэрсээр байна. Ийнхүү хувь хүний эрх мэдэл болон эдийн засгийн байр суурьт жендэрийн ялгаа ихээхэн нөлөөтэй байна.

Угсаатны нийтлэг. Олонх нийгэм угсаатны янз бүрийн нийтлэгүүдээс бүрдэж байдаг. *Угсаатан* гэдэг нь үндэс угсаа, хэл, соёл, түүх, зан заншил, газар нутаг, шашин зэргээр ижил төстэй нийгмийн нийтлэг юм. *Үндэстэн* нь үндэс угсаа, хэл, аж ахуй, улс төрийн хувьд нийтлэг байхыг илэрхийлдэг соёл-улс төрийн ойлголт. Манайд угсаатан, үндэстний бүлгүүд төвийг сахьсан шинжтэй, энх тайванчаар амьдарч байгаа бол ихэнх холимог нийгэмд угсаатнууд нь эрх мэдэл, баялгийн хувьд харилцан адилгүй нөхцөлд амьдрах ба улмаар тэдний хооронд зөрчил ил болон далд хэлбэрээр өрнөж байдаг.

Насны нийтлэг. Нас нь яах аргагүй хүний физиологийн хөгжлийн утгыг илэрхийлэхээс гадна нийгэмд эзлэх байр суурь, гүйцэтгэх үүрэг, эдлэх эрхийг тодорхойлж байдаг. Жишээ нь эцэг эхчүүд 8 настай хүүхэдтэй гэрлэлтийн тухай ярихгүй бол 30 нас хүрсэн хэрнээ гэрлээгүй хүүхэддээ хурдан гэрлэхийг байнга сануулна. Ихэнх нийгэмд насны нийтлэгүүд нь үнэ цэнтэй бүхэнд хүрэх харилцан адилгүй боломж бүхий нөхцөлд амьдардаг. Иймээс давхраажилтыг судлахдаа насны хүчин зүйлтэй холбон судалдаг байна. Японд нас ахих тусам нийгмийн байр суурь нь өсдөг зүй тогтол ажиглагддаг. Харин манайд ийм хандлага илэрдэг ч зарим тохиолдолд 35-аас дээш насныханд шинээр ажилд орох боломж бусад насныхнаас харьцангуй бага болох нь ажлын байрны зарнаас харагдах жишээтэй. Нийгмийн нийтлэгийн хэлбэрүүд нь өөр хоорондоо холбоотой. Жишээ нь нас болон хүйсийн ялгаа нь өөр хоорондоо нягт уялдаатай. Хөдөлмөрийн тухай хууль болон Нийгмийн даатгалын тухай хуулиар эмэгтэй хүн хүүхдийн тооноос хамааран 50 насандаа өндөр насны тэтгэвэрт гарч болно. Хэдийгээр хувь хүн өөрөө тэтгэвэрт гарахыг илүүд үзэж болох ч, энэ нь туршлагажиж, чадваржсан насандаа албан тушаал ахих, орлогоо нэмэгдүүлэх боломжийг хязгаарлах талтай юм.

Шашны нийтлэг. Зарим нийгэмд зонхилогч хийгээд цөөнхийн шашин хооронд зөрчил үүсдэг. Зонхилогч биш шашныхан алагчлалд өртөн, улмаар олонхтой харьцуулахад харьцангуй дорой нөхцөлд аж төрөх нь бий. Түүнчлэн шашны ялгаатай цөөнхийг хүй олноор нь устгасан тохиолдлууд дэлхийн түүхэнд нэлээдгүй гарсан байдаг. Ийнхүү нийгмийн гарал, шашин шүтлэг, хэл, эд хөрөнгө, эрүүл мэндийн байдал, нутагшилт зэргийн ялгаа бүхий нийтлэгүүдэд адил бусаар хандах, алагчлах явдал нь тухайн нийгмийн давхраажилтын тогтолцоонд нөлөөлөхийн зэрэгцээ давхраажилтын тогтолцооны тусгал болж байдаг.

Бүдүүвч 1.3 Тэгш бус байдал үүсэх нөхцөл

Нас, хүйс, үндэс угсаа, шашин, арьс өнгөний нийтлэг хоорондын тэгш бус байдал, зөрчил юунаас хамааран бий болдог вэ?

Энэхүү асуултад хариулахад бурангуй үзэл хийгээд алагчлал хоорондын зааг ялгааг тодруулах нь чухал юм. Бурангуй үзэл нь нэг бүлгийнхний зүгээс нөгөө бүлгээ тодорхойлдог үзэл бодол, хандлага билээ. Харин алагчлал нь нэг бүлэгт давуу боломж олгосон атлаа нөгөөгийнх нь боломжийг хааж буй бодит үйлдэл аж. Жишээ нь еврейчүүдийн талаарх нацист германчуудын бурангуй үзэл нь тэдгээрийг хавчин хөөх, улмаар устгах зорилго бүхий алагчилсан үйлдэлд хүргэсэн байна. Гэхдээ бурангуй үзэл нь өөрсдийгөө дорд үзэгдэж байна гэж хардах үзэлтэй цөөнхөд ч хамаатай ойлголт юм.

Алагчлал нь ил болон далд хэлбэрээр үйлдэгдэж байдаг. Шууд алагчлал гэдэг нь ижил буюу төстэй нөхцөлд нас, хүйс, үндэс угсаа, шашин шүтлэг зэрэг шинжээр ялгаатай байдалд хүргэсэн үйлдлийг хэлнэ. Эдгээр шинжүүдээр шууд ялгаагүй ч стандарт, хэм хэмжээ, үйлдэл нь ялгаатай байдалд хүргэхийг шууд бус алагчлал гэнэ. Бичигдмэл болон бичигдмэл бус хэм хэмжээнд суурьшсан, институт, байгууллагын хувьд ялгарах алагчлалын төрлийг институтийн алагчлал гэнэ. Бүхий л төрлийн алагчлал нь тэгш бус байдалд хүргэдэг.

Нийгмийн давхраажилт, байр суурь хэрхэн өөрчлөгддөг вэ?

<p>А нь 1974 онд Налайх дүүрэгт уурхайчин А-ийн гэр бүлд төрсөн. 1980 онд 8-р анги төгссөн. 1982 онд ТМС төгсөн уурхайчин болсон. 1990-1995 онд Налайхын уурхайд уурхайчнаар ажилласан 1995 оноос хойш хувиараа нүүрс олборлож байна. Сарын орлого 600, 000 төгрөг. Эхнэр, 2 хүүхдийн хамт амьдардаг.</p>	<p>В нь 1974 онд Швейцари улсын Женев хотноо дипломатч В-ийн гэр бүлд төрсөн. 1992 онд бүрэн дунд боловсролыг эзэмшсэн. 1996 онд Оксфордын их сургууль төгссөн. 1998 онд тус сургуульд магистрын зэрэг хамгаалсан. 1998 онд өөрийн компани байгуулсан. 2012 оноос хойш дэд сайдаар ажиллаж байна. Сарын орлого 30 сая төгрөг. Эхнэр 2 хүүхдийн хамт амьдардаг.</p>			
<p>Б 1974 онд Улаанбаатар хотод Б гэдэг эмэгтэйн гэр бүлд төрсөн. 1985 онд гэрээсээ дайжсан Мөн онд сургуулиас гарсан. Хулгайн гэмт хэрэг удаа дараа үйлдсэний учир 10 гаруй жилийг шоронд хоригдсон ба өөрийн гэсэн гэр оронгүй. Эхнэргүй, мөн хүүхэдгүй.</p>	<p>Г нь 1974 онд Өвөрхангай аймгийн Хужирт суманд малчин Г-ийн гэр бүлд төрсөн. 1992 онд бүрэн дунд боловсрол эзэмшсэн. 1996 онд их сургууль төгссөн. 1996-1998 онд банкны эдийн засагчаар ажилласан 1998-2002 салбарын захирал, 2002-2010 банкны дотоод аудитын газрын дарга, 2010 оноос хойш дэд захирлын албыг хашиж байна. Сарын орлого 10 сая төгрөг. Эхнэр, 2 хүүхдийн хамт амьдардаг.</p>			
<p>Үйл ажиллагаа 1.9 Зохиомж 1-4-ийг дахин сайтар уншаад А, Б, В, Г нарын “олдмол байр суурь”-ийн талаар зураглана уу. Зураглахдаа тэрхүү байр суурьт очиход нь нөлөөлсөн хүчин зүйлсийг басхүү багтаан оруулаарай. Зураглалаас дараах асуултад хариулан ярилцана уу.</p> <p>- А, Б, В, Г нарын байр суурьт нийгмийн гарал, боловсрол ямар нөлөө үзүүлсэн бэ? (Чанарын судалгааны дүн шинжилгээ хийнэ үү)</p>				
Категори	А	Б	В	Г
Нас				
Хүйс				
Нийгмийн гарал				

Боловсрол				
Ажил эрхлэлт				
Орлогын хэмжээ				

- А, Б, В, Г нарын байр суурьт ямар, ямар өөрчлөлт гарсан бэ?
- Тэрхүү байр суурийн өөрчлөлтөд ямар, ямар хүчин зүйлс нөлөөлсөн бэ?
- Хүмүүст төрөлхийн байр сууриа өөрчлөх боломж байхгүй бол тохиолдолд юу болох бол?

Чанарын судалгааны мэдээллийн шинжилгээ

- **Нээлттэй кодлолт.** Бичвэр мэдээлэл дэх бүх мэдээллийг кодолно. Жишээ нь 1974 онд төрсөн.
- **Категоричлол.** Үүсгэсэн кодуудын давхцлаас шинэ зорд буюу категорийг үүсгэнэ. Жишээ нь төрсөн оны тухай кодоос “Нас” гэсэн категорийг бүтээж болно.
- **Харьцуулан жишилт.** Тохиолдол дахь ижил нөхцөл нь ижил үр дагаварт хүргэж буй холбоог хайх шинжилгээ. Жишээ нь, зохиомж дахь тохиолдлоос боловсролын түвшний ижил нөхцөл нь орлогын төсөөтэй байдалд хүргэж байгааг шинжлэн илрүүлж болно.

Бүдүүвч 1.4 Байр суурийн шилжих хөдөлгөөний хэлбэрүүд

Мөн байр суурийн шилжих хөдөлгөөнийг нийгмийн бүтцийн өөрчлөлтөөс хамаарч байна уу, хувийн хичээл зүтгэл, чармайлтаас шалтгаалж байна уу гэдгээс нь хамааруулан хувийн ба бүлгийн гэж ялган үзнэ. Тодорхой хувь хүнээс өөрөөс нь хамааран, түүний хичээл зүтгэл, авьяас чадвар, хөдөлмөрийн үр дүнд түүний байр суурьт өөрчлөлт гарах нь хувийн хөдөлгөөн юм. Харин нийгмийн бүтцийн өөрчлөлттэй холбогдон нийгмийн тодорхой бүлгийн гишүүдийн байр суурьт өөрчлөлт гарахыг бүлгийн шилжих хөдөлгөөн гэнэ. Жишээ нь 1990 онд Монгол улс төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгаас зах зээлийн харилцаанд шилжсэнээр төрөөс татаасааражилладаг байсан боловсруулах үйлдвэрүүдийн ихэнх нь хаагдсан. Үүнтэй холбоотойгоор маш олон тооны нэхмэлчин, гуталчин, оёдолчин, ээрмэлчид ажилгүйчүүдийн эгнээнд орсон юм.

Байр суурийн шилжих хөдөлгөөн нь эцэг эхээс заяагдмал төрөлхийн байр сууриа өөрчилсөн эсэхээс хамааран үе хоорондын ба үе дотоодын шилжих хөдөлгөөн хэмээн ялгагддаг. Эцэг эх, гэр бүлээс залгамжилсан төрөлхийн байр суурьтай нь тодорхой хувь хүний олдмол байр суурийг харьцуулахад өөрчлөгдсөн бол үе хоорондын байр суурийн шилжих хөдөлгөөн гэнэ. Харин эцэг эх, гэр бүлийн төрөлхийн байр суурьтай нь харьцуулалгүйгээр хувь хүний байр суурь хэрхэн өөрчлөгдөж байгаа нь үе дотоодын шилжих хөдөлгөөн юм.

Тухайн нийгэмд байр суурийн төлөөх шударга өрсөлдөөн хэр зэрэг илэрч байгааг нийгэм дэх байр суурийн босоо чиглэлийн болон үе хоорондын шилжих хөдөлгөөн харуулах юм. Америкийн социологич Л.Козер байр суурийн шилжих хөдөлгөөний асуудлыг судалсан. Тэрээр судалгааны үр дүндээ тулгуурлан хаалттай ба нээлттэй нийгэм хэмээн нийгмийн хоёр хэв маягийг тодруулсан байна. Босоо чиглэлийн, хувийн, үе хоорондын байр суурийн шилжих хөдөлгөөн хийх боломжтой нийгмийг нээлттэй нийгэм гэжээ. Байр суурийн шилжих хөдөлгөөний дурдсан төрлүүд хэрэгжих боломжгүй нийгэм нь хаалттай нийгэм байна.

Хувь хүн эцэг эхээс заяагдмал байр сууриа өөрчлөхөөр бусадтайгаа зөрчилддөг. Энэхүү зөрчил нь нийгмийн хөшингө, царцанги байдлыг хална. Учир нь авъяас чадвараар дутмаг хэсэг дээд давхраанаас хасагдан, дунд болон доод давхрааны авьяас, чадвартай хэсэг дээд давхраанд шилжсэнээр нийгэм өөрчлөгдөхөд хүргэдэг. Нийгмийн өөрчлөлт нь нэг талаас хувь хүний байр суурийн өөрчлөлт хэрхэн явагдаж байгаагаас ихээхэн хамааралтай. Нөгөө талаас нийгмийн өөрчлөлт нь хувь хүний байр суурийн өөрчлөлтөд нөлөөлдөг байна.

Орчин үеийн нийгэм харьцангуй нээлттэй болжээ. Хэн хичээн ажиллаж, чадваржина, тэр амжилтад хүрэн, дээд ангид очих боломж нээгдэж байна. Гэхдээ нийгмийн гишүүн бүрийн боломжид эерэг, сөргөөр нөлөөлөгч олон хүчин зүйлс оршсоор байна. Хүмүүс олон янзын сувгаар байр сууриа өөрчилдөг. Хүмүүсийн байр суурийн шилжих хөдөлгөөнд дараах сувгууд чухал үүрэгтэй. Үүнд:

Цэрэг арми болон шашин, сүм хийд нь орчин үед хүмүүсийн байр суурийн хөдөлгөөн хийхэд голлох ач холбогдолтой суваг байхаа больсон ажээ. Нэг хэсэг социологичид орчин үеийн нийгэмд боловсролоор дамжуулан хувь хүн мэдлэг, чадвар эзэмшин, эцэг эхээс заяасан байр сууриа өөрчлөх замаар давхраажилтын бүтцийг илүү нээлттэй болгож байна гэж үздэг. Гэтэл зарим судлаачид хувь хүний боловсрол эзэмших боломж нь ямар давхраанд харьяалагдаж байгаагаас хамаарч байгаа тул тэгш бус байдлыг бууруулахад сайнаар нөлөөлж чадахгүй байна хэмээн шүүмжилдэг. Учир нь дээд давхраанаас гаралтай хүүхдэд чанартай боловсрол эзэмших боломж нээлттэй байдаг бол үүний эсрэгээр доод давхрааныханд боловсролын хүртээмж, чанар сайн биш хэвээр байгаатай холбоотой.

Даалгавар 1.4 Дүн шинжилгээ хийгээрэй.

1. Даалгавар 1.3-ы хүрээнд гүйцэтгэсэн судалгааны ажлаа үргэлжлүүлэн, судалгаанд оролцогчдын орлого, ажил мэргэжил, боловсролын байр суурийн хөдөлгөөнд нь нөлөөлсөн эерэг хийгээд сөрөг хүчин зүйлсийг тодорхойлоорой.
2. Байр суурийн хөдөлгөөний төрлүүдийг (эцгийн ажил эрхлэлт, боловсролын байр суурийн мэдээллийг ашиглан) тодорхойлон, үр дүнг тайлбарлаарай.
3. Тайлбар, үр дүнг илтгэлээр хэлэлцүүлээрэй.

Нэмж судлаарай.

Ч.Алтангэрэл, Л.Алтанзаяа, Т.Нэмэхжаргал нар () Нийгмийн ухаан-6 сурах бичиг. Уб., дугаар тал
А.Гидденс. Социологи. 2006. Уб.,
Х.Гүндсамбуу. Монголын нийгмийн давхраажил: хөгжил, хандлага \XX зуун\.
Хөххот. 2001
О.Мөнхбат. Нийгмийн социаль бүтцийн социологи. 2000. Уб.,

Удирдлагын академи (2017) Улаанбаатар хотын дун давхрааны судалгаа.
УБ.,
Н.Смелзер. Социологи. 2018. УБ.,
С.Түмэндэлгэр, Д.Бямбажав, Д.Болормаа. Сургалтын үнэлгээний олон
хувилбарууд: Нийгмийн тухайн мэдлэг хичээлийн жишээн дээр. 2006. УБ.,

Цахим сурвалж:

ҮСХ. Өрхийн нийгэм эдийн засгийн судалгаа.

<http://web.nso.mn/nadamn/index.php/catalog/HSES/dataset>

ҮСХ. Ажиллах хүчний судалгаа.

<http://web.nso.mn/nadamn/index.php/catalog/LFS/dataset>

Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институт. Цалин хөлсний
бүтцийн судалгаа. <http://rilsp.gov.mn/studies-mn/labor/>

МУИС, Эдийн засгийн хүрээлэнгийн цахим номын сан. <http://www.eri.mn/library>

Нээлттэй нийгэм форум. Цахим номын сан.

http://www.openforum.mn/index.php?sel=resource&menu_id=3

Хараат бус судалгааны хүрээлэн. Судалгааны тайлангууд.

<http://www.irim.mn/other-reports>